

Пізнання Едіпового комплексу методом аналізу психомалюнків

Відродження національної культури пов'язане із введенням психологічної служби та розвитком практичної психології, в рамках якої особливої ваги набуває використання міфів, казок та психомалюнків в психокорекційних цілях. Процес психокорекції забезпечує глибиннопсихологічне самопізнання, допомагає розкрити першопричини тих проблем, які відчуває людина в спілкуванні з іншими, сприяє збагаченню соціально-перцептивного інтелекту.

Глибиннопсихологічна психокорекція передбачає цілісний підхід до пізнання деструкцій психіки суб'єкта, витоки яких пов'язані з несвідомою сферою, яку досліджували А.Адлер, К.Абрахам, Г.О.Балл, Ф.В.Бассін, В.Вундт, О.Ранк, А.Фрейд, З.Фрейд, К.Г.Юнг, Т.С.Яценко та ін. Дослідження присвячене вивченню Едіпового комплексу, в якому психоаналітики вбачали основу структурування особистості та формування людських бажань.

Вплив Едіпового комплексу на життя людини ще не досить досліджений. Вперше звернув увагу і описав його дію Зігмунд Фрейд у 1897 році. Продовжували його дослідження у своїх працях К.Юнг, К.Хорні, А.Фрейд, А.Адлер, Е.Фромм, Е.Берн, О.Ранк. Проблема Едіпового комплексу є актуальною, оскільки досвід роботи з психічно здоровими людьми показав велику залежність від емоційних переживань дитинства, відносин з батьками. Наслідки Едіпового комплексу дуже різні і проявляються у всеможливих сторонах діяльності особистості, різних ситуаціях. Едіпова ситуація формує цілий ряд деструктивних тенденцій: психологічної смерті, психологічної імпотенції. Едіпів комплекс також може, в залежності від стилю виховання,

отриманого в сім'ї в дитячі роки, породжувати й інші комплекси, а саме: комплекс неповноцінності, меншовартості, мегаломанії.

Наслідком Едіпового комплексу є формування захисних механізмів, які в свою чергу призводять до викривлення реальності, створення ілюзій, внаслідок чого людина не може адекватно сприймати оточуючий світ та жити повноцінно.

Саме методика психоаналізу тематичних малюнків, що розроблена академіком, професором, доктором психологічних наук Яценко Т.С. дозволяє об'єктивувати інфантильні утворення психіки, які можна коректувати з метою налагодження стосунків з іншими людьми. Тематика малюнків торкається різних сторін життя особистості: стосунки з близькими людьми, ставлення до життя, смерті, щастя, кохання, радості, минулого та майбутнього, професійної сфери. Допомогає пізнавати власні індивідуальні якості. А головне виявляє залежність особистості від лібідіозних переживань Едіпового порядку.

Метою нашого дослідження є виявлення можливостей пізнання Едіпового комплексу шляхом здійснення аналізу комплексу психомалюнків.

Едіпів комплекс – це основа структурування особистості та формування людських бажань. Психоаналітики бачать у ньому основу всієї психопатології та намагаються виявити своєрідність його виникнення та знищення для кожного виду патології. Хоча сам вираз “Едіпів комплекс” з'явився у роботах З.Фрейда лише у 1910 році, відомо, що ним користувалися ще до цього часу у психоаналітичній літературі. Це відкриття було підготовлено тривалим психоаналізом пацієнтів і зроблено З.Фрейдом під час самоаналізу, який привів його до визнання в собі любові до матері із змішаною любов'ю ревнощів до батька. 15 жовтня 1897 року він писав Фліссу: «Стає зрозумілим, чому «Цар Едіп» захоплює нас з такою силою; грецький міф виявляє нав'язливий стан, який визнає, спостерігає у собі кожна людина»[2,с 396].

Едіпів комплекс – це впорядкована сукупність любовних та ворожих бажань дитини, направлених на батьків. У своїй, так званій позитивній формі цей комплекс розвертається так як і історія царя Едіпа, і передбачає наявність бажання завдати смерті супернику тієї ж статі та сексуальне бажання, спрямоване на дорослого протилежної статті. У негативній формі, навпаки, це любов до дорослого тієї ж статті та ревнива ненависть до дорослого протилежної статті. В тій чи іншій мірі обидві ці форми складають Едіпів комплекс у завершеному вигляді.

Як зазначав Зігмунд Фрейд, Едіпів комплекс досягає своєї найвищої точки між 3 та 5 роками, у фалічній фазі, його згасання спостерігається з приходом латентного періоду. В пубертатному періоді спостерігається відродження Едіпового комплексу, який долається тим чи іншим вибором об'єкту [1, с 198].

Едіпів комплекс був вперше виявлений у простій і позитивній формі (саме так, як він представлений у міфі). Як зазначив З. Фрейд, це лише «спрощення і схематизація» реального досвіду в усій складності: «для хлопчика характерне не лише амбівалентне відношення до батька і вибір матері, як об'єкта кохання, але одночасно і притаманна дівчинці ніжність до батька і ревнива ворожнеча по відношенню до матері. Насправді, між позитивною і негативною формами існує ряд змішаних випадків, де ці дві форми існують в діалектичній взаємодії і де, очевидно, аналіз має розкрити різні позиції суб'єкта при вирішенні Едіпового конфлікту» [3, с 45].

З настанням генітальної фази, у підлітковому віці, Едіпів комплекс проявляється з новою силою у виборі об'єкта, от тоді ми зустрічаємо багато переживань, любовних драм, перше кохання, яке не закінчується щасливо. Чому особистість поєднавшись із жаданим об'єктом, з часом сама ж псує стосунки, звісно несвідомо, або ж коханий партнер знаходить новий об'єкт захоплення? Свідомі причини можуть бути зовсім різними: від «не підійшли характерами» до «минуло кохання». Чому людина в результаті пошуку

супутника життя, другої половинки, зазнає скількох невдач, або ж такі пошуки зовсім є безрезультатними?

Так як несвідомі імпульси прагнуть до задоволення, а об'єктом для цього має бути тільки батько (матір), то суб'єкт пошуку повинен знайти об'єкт, що буде схожим до значимих людей дитинства. Буде нагадувати їх певними рисами характеру, манерою спілкування, розумінням світу, жестами, мімікою, навіть фізіологічними особливостями. Спілкування з таким об'єктом буде приносити задоволення на духовному рівні, нагадувати про близьке ніжне спілкування з батьком (матір'ю). Але суб'єкт, відчуваючи до об'єкта приємні, позитивні почуття, не буде відчувати сексуального бажання, фізичного потягу. А причина цьому – несвідоме табу на інцест. В нашому суспільстві, з давніх-давен заборонено вступати у статевий контакт з кровними родичами. Але енергія лібідо, що прив'язана до первинних об'єктів (батько, матір) буде керувати подальшими пошуками об'єктів для задоволення фізичних потягів та продовження роду.

Таким чином створюється розщеплення почуття кохання на дві сфери: сексуальну, фізичну та платонічну, духовну. Вони ніби існують окремо, хоча й прагнуть вибрати один і той же об'єкт. Якщо вони поєднуються з вибором об'єкту, то Едіпів комплекс вважається розв'язаним.

Особистість, що проходить такий непростий шлях вибору об'єкту, може зазнавати невдач, змінювати партнерів, переживати драматичні ситуації, відчувати самотність та безсилля щось змінити. Певні травмуючі ситуації відображаються у малюнках в символах, які містять багато свідомих і несвідомих аспектів. За допомогою трактування символу можна проникати у приховану, несвідому сферу людини.

Символічна форма вираження – примітивна. Раціональний початок особистості якби регресує, на його місце приходять ідеї і образи, зв'язки і відношення, позбавлені чіткої виразності.

Великого значення символу надавав Карл Густав Юнг. Вважав, що символ є самостійною, живою, динамічною одиницею. «Те, що ми називаємо

символом – це термін, ім'я чи зображення, які можуть бути відомі у повсякденному житті, але володіють специфічним, додатковим значенням до свого звичайного смислу. Це передбачає наявність дещо смутного, невідомого чи прихованого від нас. Таким чином, слово та зображення символічні, якщо вони розуміють дещо більше, чим їх очевидне і безпосереднє значення. Вони мають більш широкий несвідомий аспект, який будь-який раз точно не визначений, або пояснити його не можна. Коли ми користуємося символом – він веде нас у область, яка лежить за межами здорового глузду. Він нічого не заміщує, на відміну від знаку, а відображає той психологічний стан, який відчуває людина в даний момент, він у своєму роді і є тим самим станом» [4, с 25]. Тому К. Юнг був проти символічної інтерпретації снів чи асоціацій, що розробляв З. Фрейд, вважав, що необхідно йти за символікою людини у глибину її несвідомого.

Сенс символу являє собою певну динамічну тенденцію, тобто він не даний, а заданий, і тому реально існує лише в ситуації спілкування (діалог), поза якою можна спостерігати лише порожню форму символу. Психоаналітична інтерпретація малюнків здійснюється тільки у ситуації спілкування (діалогу) між психологом та автором малюнку. Тільки автор малюнку може наповнити кожний графічний символ певним суб'єктивним значенням та змістом.

Але на наш погляд найбільш вагомими є ті характеристики символу, які дозволяють проникати у зміст несвідомого. Однією із таких характеристик є багатозначність символічної продукції, і як наслідок, і багатозначність психологічного змісту, який виражається за допомогою символічної форми. У символах проявляються архетипи – посланці від колективного несвідомого. Досліджувати його можна знаючи архетипну символіку.

Поняття архетипу також було введено у психоаналіз К.Юнгом. Вчений вважав, що у кожної людини є велика кількість «первинних» образів, тобто унаслідок можливості людського уявлення у тому вигляді, який існує з

давніх-давен. Так, наслідування пояснює той факт, що відомі казкові образи та мотиви повторюються на всій Землі в однакових формах, як і те, що душевно хворі люди здатні репродуціювати образи, які нам відомі із старих (древніх) текстів. У цьому глибокому шарі несвідомого дримають загальнолюдські, первинні образи та мотиви, які К.Юнг назвав архетипами (а також «домінантами»). «Мені достатньо гіпотези про наявність у всіх розвиненої, і в такій ж мірі наслідуваній психічній структурі, яка спрямовує і навіть заганяє всі переживання у певно визначену сторону і надає їй певної форми. Так, як органи тіла – не індіферентні та пасивні дані, а скоріше динамічні комплекси функцій, які проявляються із залізною необхідністю, так і архетипи динамічні (інстинкті) комплекси свого роду психічних органів, у вищій мірі детермінують духовне життя. Тому я і охарактеризував архетипи – як доміанти несвідомого»[4, с 23].

Поняття архетипу тісно пов'язане з поняттям інстинкту. Так як інстинкти примушують людину до специфічного людського способу існування, так архетипи примусово приводять людські способи сприйняття і розуміння у відповідність до специфічних людських шаблонів. Разом інстинкти і архетипи утворюють «колективне несвідоме» [4, с 63].

К.Юнг визначав колективне несвідоме, як таке, що складається із міфологічних мотивів, або початкових образів, і тому міфи всіх народів являють собою справжні образи, оригінали. «Фактично, міфологію в цілому можна вважати свого роду проекцією колективного несвідомого. Тому є два шляхи вивчення колективного несвідомого: або через знайомство з міфологією, або в процесі аналізу індивідуума» [4, с 70]. Колективне несвідоме містить в собі весь духовний спадок еволюції людства, який відроджується в структурі мозку кожного індивіда.

Архетипів рівно стільки, скільки є типових життєвих ситуацій. Нескінченне повторення зафіксувало цей досвід в нашій психічній конституції, але не у формі, наповненій змістом образів, а лише у вигляді форми без змісту, яка являє собою можливість певного сприйняття та дії.

Коли зустрічається відповідна даному архетипу ситуація, цей архетип активізується, і тоді з'являється компульсивність, яка подібна інстинктивному потягу, добивається свого всупереч розуму і волі, а то і зовсім призводить до конфлікту патологічних розмірів, тобто до неврозу.

Саме архетипна символіка сприяє об'єктивуванню табуйованих потягів, бажань, пов'язаних з дитинством суб'єкта. Архетипи є неусвідомлюваними доти, доки не пізнані, вони наповнюються індивідуальним досвідом суб'єкта в процесі психокорекції. Зміст архетипів розкривається лише за допомогою образів, які проявляються в сновидіннях, міфах, казка та малюнках.

Цінність малюнка відчув ще К. Юнг, який пропонував пацієнтам «намалювати те, що явилось їм у сні чи в фантазії» [5, с 345]. Якраз малювання в його розумінні сприяє активності тих аспектів психіки (пов'язаних із дитинством), які були бездіяльними. Людина не лише говорить про це, а й робить це. Завдяки малюнку в фантазію проникає елемент реальності, й тепер ці картинки починають справляти самостійний реальний вплив. Малюнок є своєрідним актом комунікації і передбачає можливість виражати і передавати індивідуальний зміст в образній символічній формі. В малюнку представлена індивідуальна інтерпретація певної події чи переживання, зображення якої приносить полегшення для автора. Тому малюнок ще й здійснює терапевтичну функцію.

Зміст несвідомого піддається символізації. Вивчаючи архетипну символіку ми побачили, що вона має велике значення для наповнення індивідуальним змістом несвідомого. Індивідуальний зміст несвідомого в образній, символічній формі виражається у малюнках, де представлена індивідуальна інтерпретація певної події чи переживання. Аналіз комплексу тематичних психомалюнків можливо здійснювати, знаючи архетипну символіку та у діалозі з автором. Використання комплексу тематичних психомалюнків спрямоване на виявлення каузальних передумов особистісних проблем суб'єкта. Малюнок допомагає дослідити значущі

етапи життя суб'єкта, відрефлексувати внутрішнє самовідчуття й виразити його символами через колір і форму [6, с 63].

Наше дослідження показало, що у малюнках містяться образи, які розкривають характер стосунків автора з батьками, його залежність від них, яка породжена Едіповим комплексом. Батьки несвідомо задають програму розвитку дитини, яка частіше всього є дисгармонійною та деструктивною із-за Едіпового притяжіння. Суб'єкт переживає амбівалентні почуття до батьків і одночасно ідентифікується з ними. Часто особистість залишається у інфантильній позиції, що заважає подальшому реалізуванню власного потенціалу. Едіпова залежність в свою чергу породжує комплекс меншовартості, агресію, тривогу, страх, ревності, тенденції до психологічної смерті та імпотенції. Комплекс тематичних психомалюнків підтверджує велику залежність суб'єкта від сім'ї, дитячих переживань, емоційного досвіду спілкування з дорослими [7, с 50].

Отже, досліджуючи можливість пізнання неусвідомленої залежності суб'єкта від батьків за допомогою аналізу комплексу тематичних психомалюнків ми переконалися у його ефективності та спроможності дослідження несвідомої сфери суб'єкта. Психоаналіз комплексу тематичних малюнків дає можливість об'єктивувати деструктивні наслідки лібідіозного притяжіння, викликаного ситуацією Едіпового комплексу і таким чином, можливо констатувати залежність суб'єкта від батьків, пережитого досвіду дитинства. Емпіричний матеріал дає цілісне уявлення про можливості злиття психодіагностики і психокорекції в теорії і практиці. Психокорекція відбувається внаслідок усвідомлення причин деструктивних проявів психіки суб'єкта, вирішення конфліктів дитинства, які були витіснені у несвідоме.

Пізнавати логіку несвідомого, яка в кожному конкретному випадку є індивідуальною та неповторною, можна в процесі психоаналізу малюнків, завдяки інтерпретації символів.

Література:

1. Лапланш Ж., Понталис Ж. – Б. Словарь по психоанализу. – М.: Высшая школа, 1996. – 623 с.
2. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции. – М.: Наука, 1991. – 456 с.
3. Фрейд З. Психоанализ и теория сексуальности. – СПб: Алетейя, 1998. – 216 с.
4. Юнг К.Г. Архетип и символ. – СПб: Наука, 1991. – 165 с.
5. Юнг К.Г. Сознание и бессознательное. – М.: Университетская книга, 1997. – 544 с.
6. Яценко Т.С., Кмит Я.М., Мошенская Л.В. Психоаналитическая интерпретация комплекса тематических психорисунков (глубиннопсихологический аспект). – М.: СИП РИА, 2000. – 193 с.
7. Яценко Т.С., Чобітько М.Г., Доцевич Т.І. Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика. – Ч.: Брама, 2003. – 215 с.

Відомості про автора

Сербіновська Наталія В'ячеславівна, викладач кафедри психології
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.
Адреса університету: Черкаська область, м. Умань, вул. Садова 28, ауд. 317
«Кафедра психології».
Домашня адреса: Черкаська область, м. Умань. пров. Привокзальний, 6.
Телефон: 80671713123.